

**[0365] KEPPELWURDEN EN STEAPELFOARMEN BY GYSBERT
JAPIKS**

Gysbert syn steapelfoarmen en keppelwurden is it lêste wurd noch net oer sein. Yn *It Beaken*, jg. XXIX (april 1967), hat Anne Wadman dêr it folgjende oer skreaun: "Zijn woordkoppelingen, zijn stapelvormen, zijn samengedrongen syntactische experimenten beantwoorden aan geen enkele bekende literaire barokstijl, al staat het wel vast dat sommige van deze eigenaardigheden, maar dan in heel "verdunde" vorm, ook vernomen (lê: voorkomen) bij (. . .) H.L. Spieghel". Dus neat mear néi Spieghel? It wol jin min oan. As men Jan Piebenga (*Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse*, Drachten² 1957, s. 50) leauwe mei, hie de barok-minske altyd oanstriid om "sokke opsteapelingen sahwat as de heechste en fynste kunst to wurdearjen" en soe Gysbert yn ús kontreijen wier de iennichste west hawwe, dy't oan dy oanstriid tomjittekommen is? It woe net yn my del en sneupend mei mooglike foargongers fan ús dichter, mannen dy't - al wie it faeks net sa slim - deselde kwael skipe hiene, trof ik al rillegau in figuer oan, dy't as in skeakel tusken de Bolserter en de Amsterdammer biskôge wurde kin en ús sjen lit, dat Spieghels nijljochterij dochs hjir en dêr wol wjerklank foun hat; ik bidoel Adriaen van de Venne.

Van de Venne sille de measten fan ús wol as skilder kenne. Hy hat as sadanich in greate namme hawn en ûnder oaren de printen, dy't er foar Cats syn dichtwurk makke hat, biwiizgje dat it him oan talint net ûntbriek. Mar bihalven skilder wie er ek in net ûnfortsjinstlik dichter, al is oer syn prestaesjes troch de neiteam nochal ûngelyk tocht. Sa goed as ik neigean kin, sette er yn 1623 útein mei it *Tafereel van Sinne-mal*, dat datselde jiers ek yn 'e *Zeeusche Nachtegael* opnommen waard. Van de Venne, berne to Delft út in út Brabân kommen famylje, wie wol gjin Sieu, mar hy wenne fan 1614 oant 1625 to Middelboarch, dat sadwaende. Letter, doe't er yn Den Haech tahâldde, yn 'e jierren 1630-1640, kaem noch mear wurk fan him út: yn 1634 bygelyks de bondel *Sinne-vonck op den Hollandtschen Turf* en in jier letter it *Tafereel van de Belacchende Werelt*. Der soe grif gâns oer dat nijsgjirrige wurk op to merken wêze, mar ik sil my biheine ta it oernimmen fan dy soarte fan wurden, dêr't it hjir oer giet. Yn 'e bondel *Sinne-vonck op den Hollandtschen Turf*... dan tekene ik it folgjende op:

s. 11 *Sinne-Bagger-Stofs-Loff* (it komt foar yn 'e *Eer-Sangh op het Reden-danssende Sinne-Bagger-Stofs-Loff van de Hollandschen Turf*).

s. 12 Yn *Veen-Boers Danck-hebt, Aen den woordt-door-sienden, soet-diep-sinnigen Poëet ende Schilder* Adr: vande Venne (in loffers tekene A.D.): *ien-voets-twie-voets voeten; Hey-block-dreunse treen; Hel-schouw-Schippers Kree-krijt*.

s. 22 *Koel-gevoelige Hurck-schurckige, Stoff-puffige, Blaes-vonckige, Onder-stokige, kool-doovige, Roock-makige, Walm-brekige Asse-wroeters*.

- s. 24 *Wonder-Taback-Vondt*
- s. 25 *tsamē-strijds-Stom-Stem*
- s. 44 *gehaspel-omme-krom*
- s. 50 *Brand-schats-Haven*
- s. 51 *Stofs-ras-As*
- s. 55 *Stofs-Brandt-Loff; Vol-Lands-Wonder*
- s. 57 *Stom-Stems-t'Samen-Strijdt*
- s. 60 *'t diep-onder-neder-dal*
- s. 61 *'t hol-val-Dal*
- s. 62 *'t Al-Als-Rond*
- s. 63 *pof-paff-boffen* (tiidwurd)
- s. 64 *Klater-kruyp-deur-donder-klanck*
- s. 66 *het Licht-Vergetens-open*
- s. 67 *'t Al-om-Rond*
- s. 67 *'t sonder-Eyndigh-Rack*
- s. 67 *ons eygen-Eygen deelen*
- s. 68 *'t klapper-tands-gestel*
- s. 73 *woel-op-dommel-walm; 't Voor-onder-slip-behangh*
- s. 74 *Door-louter-luchtige ... Hollandtsche Iufvrouwen; Schijn-Talig-Brand-Glas; Dicht-Sticht-Plicht-Nichtigh Toe-ge-eygent*
- s. 81 *'t hofs-groey-lof*
- s. 82 *dubbel-achter-vleys*
- s. 84 *Vijver-Stamme-Tael*
- s. 89 *wonder-wesend-blijck*
- s. 95 *logge-krimpe-Slooren*

Yn it foaropwurd *Aen den Neder-Duytschen Leser* van Van de Venne syn oare bondel *Tafereel van de Belacchende Werelt* foun ik noch de foarmen: *Wee-Werelts-Wandelschap*, *Kermis-Koeck-Kost* en *sack-vol-leugen-liegers*; en yn it foarwurk fan 'e bondel *Hollandsche Sinne Droom op het Nieuw Wys-mal van den Ouden Italiaensche Smit ...* ('s Grav. 1634) : *Wys-Redens-Toe-latinge Ouden Smits-lippe-slagh-galm; Slommer-dom-Doddus; Slodder-slonck-Lijf-Schut en 'tvoor-wäckel-Luk*. It wurk fan de tûke kunstner, dy't safolle printen foar Cats syn wurk makke hat, is faeks noch wol mear út op to djipjen, mar ik wol it hjir tonearsten mar by litte. De Hollânske Brabanner mei dan net sa fier as Gysbert gien wêze, yn guon foarbylden komt er him dochs hast binei.

It slach fan keppelwurden, dêr't Reamers *Moarnsliet* ús stalen fan jowt - Gysbert hat hwat dat oanbilanget ien en oar liend fan Huygens, sa't wy witte - komt yn syn dagen mear foar. Ek by Cats haw ik guon fan dy wurden foun, wylst se fierders brûkt binne troch de Flaming Lambert de Vos, dy't de God fan de wyn oansprekt as:

Bacche, grooten Soppe-dopper,
 Gheest-verquicker, Maegh-op-kropper,
 Wagghel-voet, beguyckten Smul,
 Hoorne-dragher Potte-bul,¹

ensfh. en, alwer, bij Van de Venne. Wy sille se nei alle gedachten faker tsjinkomme kinne as (oansetten ta) de munsterfoarmen, dy't Gysbert yn syn psalmoersetting opnommen hat. Dat dy lykwols gjin monopoalje fan de Bolserter wiene, biwiizget ek it wurk fan in twadde Sieu - dizkear in echten-ien - to wit-

¹ *Alle de Wercken van Lambertus Vossius, Bestaende in seer Aerdige ende Curieuse Dichten*, Brugge² 1699, s. 155.

ten Cornelis Liens (1580-1636), hwaens wurk: *Eerste en Tweede Deel Van de Kleyne Werelt: Vervatende De verborgen oorsaek der Minne, Onderhandelinge van de Ziele, en Waare proef der selviger onsterffelijckheit In Rijm te samen gestelt* yn 1655 to Amsterdam nei syn dea troch syn famylje útjown waerd. Liens, "Drost van de Baronie van Martians-Dyck, en Bailliou van Scherpenisse", hie safolle mei syn fersen op, dat er by testamint fêstlei, nei syn dea mocht net earder to boelpartsjen oergien wurde, of dy moasten earst útjown wêze! Syn *Kleyne Werelt* hat er jierren oan wurkje moatten; it is in geleard en tsjuster wurk en mei troch syn eigenaerdige, brike styl winliken ûnlêsber, mar it fortsjinnet dochs, mei it each op ús fraechstik, bistudearre to wurden. It tilt nammentlik op fan keppelwurden, dêr't ik hjir in lytse kar út jow:

- s. 9 *Soet-meye-Meysje-Maegt; Krul-tael-zaets-dertel-kriel;*
Moer-monts-Minne-doel
- s. 13 *water-lev'-End-vogel*
- s. 15 *swart penne-raef graef-graf Mergh-uyt-geleefde-lijf*
- s. 34 *mals-groen-geure linde*
- s. 50 *nieuws-gier-grype-handt; Poëte-Sappho saft-toon-soete-ryme-liere*
- s. 60 *Ruys-rommel-mommel*
- s. 71 *Rouw-drage-schemer-schijn; Doots-bloedt-verwante-slaep*
- s. 86 *Twee-eē-Man-minne-wijf*
- s. 87 *in-hitse-quick-quartel*
- s. 169 *ley-vry-Heer-baen*
- s. 180 *Yvoir-been-dobbel-welf*
- s. 182 *lely-linnen-vlies schut-scherm*
- s. 183 *heyl-gelucx gheluck; Lief-liefde-lijf*
- s. 185 *Oog-peerel-tranen-nat; 't kouw-sincke-fluym-geleeck*
- s. 186 *Manhaft-gestalt-gewaet*
- s. 187 *Prins-over-dier*
- s. 188 *Yvoire-dubbel-deck Pa eys; Dry-beene-trommel-oor*

Mar dat is noch mar in hânfol, der is wol mear materiaal gear to fandeljen út syn 188 siden bislaende *Kleyne Werelt*, dy't yn 1655 to Amsterdam by Jan Janssen (in optochte namme?) it ljocht sjoen hat. Wy sitte dan krekt yn 'e snuorje fan Gysbert syn ing kontakt mei syn jonge freon Gabbema. De fjirtjinde fan heamoanne dat jiers stjûrt Gysbert him "dy onthietene Psalmen in Lof-Sangen", dy't er „uwt-wircke" en "op-snolcke" hie, sa't er bêst koe. Soene hjir forbannen lizze, dy't ús oant nou ta ûntkommen binne?

Nijsgjirrich is dat de oanstriid ta de foarming fan alderhanne útwrydske, „útrutsen" wurden sa't it liket net algemien biwûndere waerd yn dy dagen. Eltse moade hat nou ienkear syn bistridders en bispotters. Ien fan de lju, dy't dêr doe kritysk foar oer stien hawwe, wie de Leechdútsker Anton Rulmann, hwaens *Klinggedichte* yn 1928 toch A. Leitzmann op 'e nij útjown waerden ¹. Op side 50 fan Leitzmann syn útjefte lêze wy, hoe't Rulmann him spottend útlit oer de keppelwurden, dy't Heinsius brûkt hie yn syn lofdicht op Bacchus. Wy fine dêr in stikje (nr. 23) dêr't boppe stiet: *Also schrifft Martin Opitz in siner Dütschen Prosodien vp dem veerden Bogen / am vüften Blade / up der andern Sith:*

1 *Niederdeutsche klinggedichte, Abdruck der originalausgabe (etwa 1650)*. Herausgegeben von Albert Leitzmann, Max Niemeyer Verlag, Halle (Saale) 1928. De oarspronklike titel is: *Etlike Korte und Verstendlike Kling-Gedichte Van Allerhand Saken So eine Tydt her hier und dar under Olden Bekandten und Fründen vorgefallen In rechter Dütscher Einfoldigkeit vervatet Vnd Up finer goder vertrauweder Lüde Begeren in Druck gegeben*.

Bey vns Deutschen ist dieß zu mercken / daß das nomen Verbale, als: Treiber, Stürmer / etc. muß hinten gesetzt werden / so Heinsius in dem Lobgedichte des Wein Gottes gethan / welches nach meiner Verdolmetschung also lautet:

*Nachtläuffer / Hufftesohn / Hochschreyer / Lüftenspringer/
Guetgeber / Liebesfreund / Haubtbrecher / Löwenzwinger/
Hertzfänger / Hertzendieb / Mundbinder / Sinnentoll/
Geistrührer / Wackelfusz / Statkreischer / allzeit voll.*

Dêrnei forfettet Rulmann: „Na deßen Anleydinge und Exempel / iß van vsem Hunde Dencks / ip volgende Mate geschreven / vnd staen demsülven sine Tonahmen wol so fin an / als jenne dem Götzen Bachus / sind ock wol so wahr.

*Nachtschrier / Veelfreter / Vuledriter/
TevenRüter / Hakkenkniper / Sackbiter/
Vmmelöper / Beddetramper / Müsefenger/
Knakengnager / Zegenverfolger / Varckendwenger /
Burenhater / Hönerjager / Balckenstiger/
Kattenverdriver / Stertrucker / Wandtmiger/
Tellerlicker / Lipenstriker / Eyeruthsüper/
Flegenslüeker / Gnarpeter / Kulenkrüper/
Und wen he krigt den Schrull/
Aller anderen Schelmerie vull.*

Om op Van de Venne werom to kommen: omreden dat it duo Jacobs-Gabbema bannen mei Sêlân hie, hat it neffens my wol eigenskip, dat Gysbert it wurk fan de Delftmer kend en de ynfloed ûndergien hat fan de tendinsjes, dy't er dêryn oantrof, eat dêr't ek it feit ta meiwurkje kinnen hat, dat Van de Venne hjir en dêr dialekt brûkt, b.g. yn in fers as *Minnemall van Dirck Leendert en Lijsje Teunis met ioncker Maerten*, dêr't - dit yn 't foarbygean - stêd en lân wer foarinoar oer set wurde. Liens brûkt gjin dialekt, mar it wurk dat dy learde "erotomaen" skreaun hat, kin, soe men sizze, Gabbema hast net ûntkommen wêze en soe hy syn freon der dan net op wiisd hawwe?

Ek nei Gysberts jierren liket it forskynsel dat wy by de kop hawwe yn Hollân net fuort útstoarn to wêzen. Yn 'e folgjende ieu moat de wûnderlike skeve J. Campo Weyerman him noch oan "wurdkeppelarij" bikweadige hawwe. Dat kin men alteast ôfliede út in publikaesje fan in tsjinstanner fan sines Pieter Poeraet, dy't - tusken 1730 en 1740? - in pamflet útjown hat, titelsearre: *Jakocampoprativirigalliciniophonia; Sjaekenkampweierveltspoehaenenkraesrymelarij; ofte P. Poeraets hooftschilderstuk, opgehaelt, genet, verbeterd naar het konststuk van J. van Vlunderen, Keulenaer, konstenaer, eenen liefhebber van samenzettingen*. Mar it soe forkeard wêze om dy probearsels fan Weyerman samar, sûnder fierder ûndersiik, yn ien sike to neamen mei Gysbert syn wurden.

My tinkt, dat wy út it boppesteande wol opmeitsje meije, dat Gysbert, hwat syn eksperiminten oanbilanget, dochs net yn sa'n loftliddich wurke hat, as Wadman sa't liket hawwe wol. It is to winskjen, dat de relaesje tusken de beide dichters dy't ik neamd haw en G.J. jitris yngeand bisjoen wurdt. Ek foar de forklearring fan it forskynsel is dat fan bitsjutting. Yn Van de Venne syn wurk, foar sa fier't ik it ûnder 'e eagen hawn haw, haw ik bygelyks neat merkbiten fan 'e bisûndere spanning tusken fleis en geast, dy't ta forklear-

ring fan Gysbert syn wurdkeppelingen bybrocht is, it leit by him allegearre yn 'e sfear fan it eksperimint en de wurdboarterij.

G. N. Visser.